

پژوهشی در جامعه‌شناسی

تاریخی

محمد علی زکی

جایگاه روش تاریخی - تطبیقی در جامعه‌شناسی

جامعه‌شناسان تنها قادر به مشاهده وضعیت کنونی هستند اما درک و فهم گذشته اغلب برای درک وضعیت فعلی بسیار مفید تلقی می‌گردد. بدین جهت جامعه‌شناسان با توجه به سابقه و گذشته پدیده‌های اجتماعی به تبیین و تحلیل فعلی آنها می‌پردازند و بدین خاطر است که جامعه‌شناسان علاقه خاصی به مطالعه تغییر و تحولات موجود در نهادها و گروهها و جوامع بشری دارند.

جامعه‌شناسان به موضوعات تاریخی داده‌ها، همچون کنشها، ساختارها، ایده‌ها و حوادث تمایل دارند؛ موضوعاتی که گویای وجوه اشتراك رفتار انسانی در گذشته باشند. به جهت درک بیشتر مجموعه‌های تاریخی، جامعه‌شناس اقدام به مقایسه پدیده‌های اجتماعی در جوامع گوناگون و در دوره‌های زمانهای مختلف می‌کند.

جامعه‌شناس از آن لحاظ بشدت علاقمند به گزینش رهیافت تاریخی است که مطالعه پدیده جامعه‌شناختی بصورت مکرر و متکثر بوقوع نمی‌پیوندد و چه بسا دهها سال بگذرد تا پدیده‌ای مشابه اتفاق افتد تا جامعه‌شناس به مطالعه آن اقدام ورزد. از سویی دیگر نیز جامعه‌شناسانی در تماس با مطالعات تاریخی هستند؛ چرا که پدیده‌های اجتماعی که بعنوان امور و وقایعی گسترده تلقی می‌شوند، دوره‌های زمسانی گسترده را بخود اختصاص می‌دهند. بیشتر علائق جامعه‌شناسان معطوف به مطالعه پدیده‌هایی همچون ازدواج، طلاق، نوجوانان، صنعتی شدن، مهاجرت، تغییرات در خانواده جدید، تحولات در دموکراسی‌های نوین است.

مهمترین منبع داده‌های مفید برای جامعه‌شناسان چیزی جز شواهد و اسناد و مدارک تاریخی نیست که همان گزارش تاجران، مطبوعات قدیمی، گزارش نهادهای مذهبی درباره موالید و مرگ، داده‌های آماری جمع‌آوری شده توسط عوامل دولتی هستند.

☆ ماهانت: «جامعه‌شناسی تاریخی یکی از شاخه‌های بسیار مهم جامعه‌شناسی است که سرعت در حال رشد و پیچیدگی است».

☆ جامعه‌شناسان به موضوعات تاریخی داده‌ها، همچون کنشها، ساختارها و ایده‌ها و حوادث تمایل دارند، موضوعاتی که گویای وجوه اشتراك رفتار انسانی در گذشته باشند.

☆ مطالعات مهمی که مبتنی بر رهیافت کارکردگرایی ساختی طی دهه ۱۹۵۰ صورت گرفته بود، از عوامل مؤثر در شکل‌گیری توجه متفکران به روش تاریخی - تطبیقی بوده است.

جامعه‌شناسان نقش بسیار مهمی در نشر آثار تاریخی ایفا می‌کنند خصوصاً هنگامی که تحقیق در خصوص مواردی است که در دوره‌های طولانی زمانی، و یا میان کشورهای مختلف صورت گرفته باشد و امکان مقایسه آنها با یکدیگر فراهم باشد. تبیین جامعه‌شناختی ضرورتاً ماهیتی تاریخی دارد. جامعه‌شناسی تاریخی نه به عنوان نوعی

جامعه‌شناسی بلکه ذات و اساس و ماهیت آن محسوب می‌شود. چرا که اندیشیدن و تفکر بدون مقایسه امکان‌پذیر نیست و اندیشمندانه تلقی نمی‌گردد و بدون مقایسه رهیافت علمی و پژوهش علمی تحقق‌ناپذیر است.

متفکران اجتماعی کلاسیک در قرن نوزدهم از جمله امیل دورکیم، کارل مارکس، ماکس وبر، که بعنوان بنیانگذاران علوم اجتماعی بحساب می‌آیند، هر کدام بگونه‌ای خاص از روش تاریخی و مقایسه‌ای استفاده کرده‌اند. روش مقایسه‌ای و تاریخی بطور گسترده و وسیعی در اکثر حوزه‌های تخصصی جامعه‌شناسی همانند تغییرات اجتماعی، جامعه‌شناسی توسعه، جامعه‌شناسی سیاسی، جنبشهای اجتماعی، قشربندی و طبقات اجتماعی کاربرد داشته و در بسیاری از علوم دیگر همچون مذهب، جرم‌شناسی، روابط نژادی و خانواده نیز مورد استفاده قرار می‌گیرد. اگرچه اغلب تحقیقات اجتماعی تأکید خاص بر زندگی اجتماعی فعلی در يك منطقه خاص دارند، اما مطالعات تاریخی و مقایسه‌ای بصورت بسیار گسترده در سالهای اخیر مورد توجه قرار گرفته‌اند؛ به گونه‌ای که رانداک کالینز درباره وضعیت جامعه‌شناسی در دهه ۱۹۸۰ معتقد است که «در این مطلب هیچ شك و شبهه‌ای وجود ندارد که دهه‌های اخیر بعنوان عصر طلایی جامعه‌شناسی تاریخی و مقایسه‌ای می‌باشند. تحقیقات اجتماعی تاریخی و تطبیقی در بردارنده تکنیکها و رهیافتهای خاصی جهت جمع‌آوری اطلاعات می‌باشند».

تاریخچه تحقیقات تاریخی - تطبیقی (۱)
بنیانگذاران جامعه‌شناسی در قرن نوزدهم با تحقیقات تاریخی و تطبیقی (۲) مواجه بوده‌اند به گونه‌ای که علاوه بر جامعه‌شناسی، روش مذکور در سایر علوم انسانی مثل تاریخ، اعتقادات و علوم سیاسی نیز مورد توجه قرار داشته است، با آغاز جنگ جهانی اول، تحقیقات تاریخی و مقایسه‌ای بعنوان اطلاعاتی پراکنده در علوم اجتماعی مطرح گردید. تحقیقات تطبیقی بطور فزاینده‌ای توسط

مردم‌شناسان استفاده شد و تحقیقات تاریخی نیز از جانب مورخان در اولویت قرار گرفت. اثبات‌گرایی که میان جامعه‌شناسان کلاسیک مطرح بود، تمایل به انجام تحقیقات میدانی پیدا کرد. اما با تمام این مسائل، جامعه‌شناسان در فاصله زمانی بین جنگ جهانی اول تا دهه ۱۹۵۰ تماس ناچیزی با تحقیقات تاریخی و تطبیقی داشتند، اگرچه برخی مطالعات اساسی در این دوره مبتنی بر مطالعات تاریخی و مقایسه‌ای انجام شد از جمله این مطالعات می‌توان از «جامعه‌فردالی» مارک بلوخ (۱۹۴۰-۱۹۳۹)، «دهقانان انگلیسی قرن سیزدهم» از جورج هوسز (۱۹۴۱)، «دانش، تکنولوژی و جامعه در انگلستان قرن هفدهم» اثر رابرت مرتن (۱۹۳۸)، «تحول عظیم» اثر کارل پولانوی (۱۹۵۷) نام برد.

علاقه‌مندی محققان به تحقیقات تاریخی و تطبیقی پس از جنگ جهانی دوم هنگامی افزایش یافت که ارتباطات بین‌الملل و فروپاشی امپراطوری استعماری و جنگ سرد نقش مهمی در این تمایل فکری - پژوهشی ایفاء کرده بود. مطالعات مهمی که مبتنی بر رهیافت کارکردگرایی ساختی طی دهه ۱۹۵۰ صورت گرفته بود، از عوامل مؤثر در شکل‌گیری توجه متفکران به روش تاریخی و تطبیقی بوده است. و به نگارش آثاری چون «مذهب توکوگناوا» اثر رابرت بلاه (۱۹۵۷)، «تغییرات اجتماعی در انقلاب صنعتی» اثر نیل اسملر (۱۹۵۹)، منجر گردد. تحقیق رینهارت بندیکس تحت عنوان «کار و اقتدار در صنعت» (۱۹۵۶) به بررسی و مقایسه تحولات تاریخی چهار کشور پرداخته بود نیز در این مقطع زمانی انجام گرفت.

برخی از عوامل قابل توجه موجب تحریک و افزایش تحقیقات تاریخی - تطبیقی در دهه ۱۹۶۰ میلادی گردید. نخست آنکه برخی مورخان توجه بسیاری به تکنیک‌های کمی با استفاده از علوم اجتماعی مبذول کردند که موجب افزایش روابط علمی بین تاریخ و علوم اجتماعی گردید (لی بشون^(۲)، رابرت فوگل، ریچارد جنسن، استفان ترنستروم) مطالعات آماری در خصوص تحریک، گسترش راه آهن، و انتخابات نشان دهنده مورخان با تکیه بر داده‌های کمی بود و علاوه بر آن، موجب توجه محققان کمی به ارائه تکنیک‌های جدیدی در پژوهش گردید. دوم آنکه تکنیک‌های پیمایشی بطور فزاینده‌ای مورد استفاده محققان خارج از ایالات متحده آمریکا شد تا بدین وسیله به مطالعه ملل مختلف پردازند که شاخص‌ترین پژوهش در این زمینه «فرهنگ مدنی» (۱۹۶۳) اثر آلوندو وریا است. سوم آنکه، تحقیقات تاریخی تطبیقی جامعه‌شناسانی مانند ماکس وبر و کارل مارکس به انگلیسی ترجمه شد و برای نخستین بار در انگلستان با استقبال مواجه گردید به نظر استون ترجمه آثار وبر به احتمال زیاد قابل توجه‌ترین نوشته‌های تاریخی دهه ۱۹۶۰ است و تأثیر این آثار در علوم اجتماعی منحصر بفرید می‌باشد. چهارمین عامل، وجود مطالعات روشن، شفاف و قابل تأمل موجب توجه به روش‌های نوین در انجام

☆ تحقیق تاریخی - تطبیقی از آن جهت که قادر به بیان شفاف پیامدهای خاص ناشی از ترکیب عوامل اجتماعی است، در نهایت به مطالعه تحولات درازمدت جامعه کمک می‌نماید

☆ روش تاریخی - تطبیقی برای تفسیر مجدد داده‌ها و غربال کردن تبیین‌های قدیمی روشی مفید نزد محققان است.

☆ اثبات‌گرایان اگرچه علاقه‌مند به یافتن قوانین کلی یا الگوهای رفتار اجتماعی در جوامع مختلف هستند، تمایل اساسی آنها مبتنی بر روش تطبیقی نیست.

تحقیقات تاریخی - تطبیقی و ایجاد حوزه‌های مسلط تئوریک در این روش علمی گردید که می‌توان به سه اثر مهم در این زمینه اشاره کرد: «فروشنده» اثر ریچارد تیلی (۱۹۶۴)، ریشه‌های اجتماعی دیکتاتوری و دموکراسی اثر برینگتون مور (۱۹۶۶) و «پیدایش طبقه کارگر در انگلستان» اثر تامپسون (۱۹۶۳)، علاوه بر تحقیقات تاریخی می‌توان به اثر علمی آموزش لیشت در دوره زمانی مذکور تحت عنوان «جامعه‌شناسی و تاریخ» (۱۹۶۸) اشاره کرد.

تمایل به سوی تحقیقات تاریخی تطبیقی در دهه ۱۹۷۰ به گونه‌ای رشد کرد که آثار ارزشمندی درباره مدل‌ها و چگونگی انجام تحقیقات مذکور انتشار یافت که برخی آثار مهم این دوره عبارتند از: «حلقه‌های زنجیر دولتهای دیکتاتوری» (۱۹۷۴ a) پری آندرسون، «مقالاتی از عهد عتیق تا فنودالیسم» (b) (۱۹۷۴) پری آندرسون، «استعمارگرایی بین‌المللی» (۱۹۷۵) میشل هکتور، «انقلاب ارضی» (۱۹۷۵) جفری پایگ، «دولتها و انقلابات اجتماعی» (۱۹۷۹) تدا اسکاچیل، «قرن سرکش ۱۹۳۰-۱۸۳۰» (۱۹۷۵) چارلز تیلی، لوئیس تیلی و ریچارد تیلی، «نظام جهانی مدرن» (۱۹۷۴) امانوئل والرشتاین،

در کنار تحقیقات تاریخی - تطبیقی می‌توان به رشد فزاینده متون آموزشی نیز در این دوره اشاره کرد: «تحقیقات اجتماعی تطبیقی» (۱۹۷۳) ویرایش آرمو گریمشا، «روش شناختی تحقیقات تطبیقی» (۱۹۷۰) ویرایش رابرت هولت و جان ای تزند، «روش‌های تطبیقی در علوم اجتماعی» (۱۹۷۶) نیل اسملر، «روش‌های تحقیقات

تطبیقی» (۱۹۷۳) ویرایش وارویک و اشرسون، «منطق بررسی تطبیقی» (۱۹۷۰) اثر آدام پرفورسکی و هنری تیون، «روش‌های تطبیقی در جامعه‌شناسی» (۱۹۷۱) ایوان والیر.

سه عامل اساسی را می‌توان بعنوان زمینه‌های اصلی گسترش تحقیقات تاریخی تطبیقی در دهه ۱۹۷۰ در نظر گرفت. نخست، انتقاد محققان از دو رهیافت کارکردگرایی ساختاری و جبرگرایی اقتصادی مارکسیستی. محققان در این زمینه به ایجاد نظریات نوینی توجه داشتند تا بتوانند حساسیت لازم را نسبت به زمینه‌های تاریخی و فرهنگی و روش‌های قابل تأمل آنها پدید آورند. دوم آنکه، پیامد کشمکش سیاسی بین عموم کشورهای غربی (جنگ سرد)، محققان علاقه‌مند به طرح سؤالات اساسی در این زمینه را به حرکت درآورد و نقطه نظرهای بنیانگذاران پیرامون ماهیت جامعه و طبیعت تغییرات اجتماعی باعث شد تا تحقیقات تاریخی - تطبیقی روش مناسبی جهت پاسخ‌پدین سؤالات تشخیص داده شوند، و بلاخره سوم آنکه محققان بیشماری به طرح محدودیتهای موجود در رهیافت کمی و اثبات‌گرایی پرداختند.

پس از دهه ۱۹۷۰، رشد تحقیقات تاریخی - تطبیقی با توان بیشتری در دهه ۱۹۸۰ ادامه پیدا کرد. در سال ۱۹۸۳ بخش جامعه‌شناسی تاریخی و تطبیقی در انجمن جامعه‌شناسی آمریکا شکل گرفت. در مقاله رئیس انجمن، ملوین کوهن (۱۹۸۷) اعتراف کرد که تحقیقات میان‌کشوری تجربه مفیدی است که پس از دهه ۱۹۳۰ باید بدان توجه شود و بیشتر از او ماهانت (۱۹۸۹) تأکید داشت که: «جامعه‌شناسی تاریخی یکی از شاخه‌های بسیار مهم جامعه‌شناسی است که به سرعت در حال رشد و پیچیدگی است». مقالات متعددی در دهه ۱۹۸۰ با استفاده از تحقیق تاریخی - تطبیقی توجه دانش‌پژوهان را به سوی موضوعات جدیدی رهبری و هدایت نمود. بعنوان مثال چهار درصد مقالات منتشره از مهمترین نشریات تخصصی جامعه‌شناسی ایالات متحده تا سال ۱۹۹۰ مربوط به تحقیقات تاریخی - تطبیقی بوده است. بیشترین مقالات چاپ شده در این دوره را با ۲۸ درصد به خود اختصاص دادند. و ۱۸ درصد مقالات منتشره نیز در دوره ۷۸-۱۹۷۶ مربوط به تحقیقات مذکور بوده است.

در بین سالهای ۱۹۹۱-۱۹۸۹ از میان مقالات منتشر شده در نشریه «مرور جامعه‌شناختی آمریکایی» (۳) از ۱۹۳ مقاله، ۸۲ عنوان به تحقیقات تاریخی - تطبیقی اختصاص داشت و از میان ۱۰۱ مقاله منتشره در مجله آمریکایی «جامعه‌شناسی» (۲) در همان دوره (۱۹۹۱-۱۹۸۹) ۳۲ مقاله تاریخی و تطبیقی نوشته و چاپ شده بود. لذا دو نشریه تخصصی مشهور جهانی مذکور از میان ۲۹۴ عنوان، ۱۱۴ مقاله (۳۸/۸ درصد) به موضوعات تحقیق تاریخی - تطبیقی توجه داشته‌اند (در دوره زمانی ۸۸-۱۹۸۶ حدوداً ۱۷.۴ مقاله در "ASR" و ۱۰۵ مقاله در "AJS" منتشر گردید که از آن میان ۴۶ مقاله "ASR" (۲۶/۴ درصد) و ۳۱ مقاله "AJS" (۲۹/۵ درصد) به مباحث تاریخی تطبیقی مربوط بود.

جدول ۱) توزیع فراوانی و نسبی مقالات تاریخی تطبیقی در مجلات تخصصی جامعه‌شناسی آمریکایی در دوره زمانی تحقیق

دوره زمانی	ASR		AJS		جمع	
	مقالات H-C	کل مقالات	مقالات H-C	کل مقالات	مقالات H-C	کل مقالات
۱۹۷۶-۷۸	۳۴	۱۶۵	۱۸	۱۲۶	۵۲	۲۹۱
درصد	۲۰/۶	۱۰۰	۱۴/۳	۱۰۰	۱۷/۸	۱۰۰
۱۹۸۶-۸۸	۴۶	۱۷۴	۳۱	۱۰۵	۷۷	۲۷۹
درصد	۲۶/۴	۱۰۰	۲۹/۵	۱۰۰	۲۷/۶	۱۰۰
۱۹۸۹-۹۱	۸۲	۱۹۳	۳۲	۱۰۱	۱۱۴	۲۹۴
درصد	۴۲/۵	۱۰۰	۳۱/۷	۱۰۰	۳۸/۷	۱۰۰
جمع کل	۱۶۲	۵۳۲	۸۱	۳۳۲	۲۴۳	۸۸۴
درصد	۳۰/۴	۱۰۰	۲۴/۳	۱۰۰	۲۸/۱	۱۰۰

خاصی مد نظر می‌باشد ولیکن در تجربیات زندگی مردم در زمینه‌های فرهنگی و تاریخی جوامع مختلف قابل بررسی است.

یکی از مشکلات موجود و مهم در مطالعات تاریخی و تطبیقی و نظریات سطح کلان مبتنی بر تحقیق تاریخی - تطبیقی آن است که نیازمند دانش و آگاهی از گذشته و تاریخچه سایر فرهنگها جهت درک و فهم کامل حوادث و وقایع می‌باشد و بدون دانش جامع تحقیق تاریخی تطبیقی با مشکل روبرو می‌شود. اغلب اطلاعات و دانش گسترده و وسیع درباره زمینه‌های مختلف در مورد جوامع گوناگون و یا زمانهای متعدد موجب بسط نظریه در سطح کلان می‌گردد. بعنوان مثال «بیانیه کمونیست» کارل مارکس از آن جهت قابل استفاده تلقی می‌گردد که با توجه به اطلاعات جامع مارکس درباره نظام فتودالی اروپا و جهانی که مارکس در آن دوره زندگی می‌کرده، جمع‌آوری شده است.

انواع تحقیقات تاریخی - تطبیقی برای سازماندهی احتمالی انواع تحقیقات تاریخی - تطبیقی می‌توان به سه عامل مشخص توجه داشت. اول، عاملی که محقق تأکید دارد بر آنچه در يك کشور یا مجموعه کوچکی از کشورها و مناطق گسترده‌تر صورت می‌گیرد. دوم، عاملی که چگونگی زمانی الزام محقق را مشخص می‌کند که آیا محقق بر يك زمان خاصی در گذشته دور تأکید دارد و یا به مقطعی خاص از گذشته که شامل چندین سال است و یا به زمان حال (گذشته نزدیک) توجه دارد؟ و سوم اینکه آیا تحلیل محقق متکی بر داده‌های کمی یا کیفی است؟

در صورتی که سه عامل تعیین کننده فوق، در یکدیگر ادغام شوند، می‌توان جدولی را ارائه نمود که انواع گوناگون تحقیقات تاریخی - تطبیقی در آن، جای می‌گیرند و لذا هجده نوع احتمالی و منطقی تحقیق تصور می‌شود که برخی از موارد آنها درباره تحقیقات تاریخی - تطبیقی امکان‌پذیر نیست (جدول ۲)

تحقیقات تاریخی تطبیقی در حال حاضر با تمامی انواع احتمالی مورد نظر تماس و برخورد ندارد بلکه مهمترین و شایعترین تحقیقات اجتماعی با یازده نوع آن منطبق می‌باشد که عبارتند از خانه‌های ۱ و ۴ و ۵ و ۷ و ۸ و ۱۰ و ۱۱ و ۱۳ و ۱۴ و ۱۵ و ۱۶ - تمامی موارد احتمالی مقایسه کشورهای خاص و منفرد با توجه به انواع زمان و داده‌ها امکان‌پذیر بوده است در حالی که حالت ممکنه در تحقیقات تاریخی زمان حال مبتنی بر داده‌های کمی و کشورهای بیشمار (حالت ۱۵) معاهده می‌شود و سایر حالات مربوط به کشورهای بیشمار مصداق وجود ندارد.

نوع اول: يك کشور، زمان گذشته، داده کمی. پروان واورتر (۱۹۹۲) به مطالعه روابط متقابل بین جمعیت مهاجر و رفتار پلیس در شهرهای بزرگ ایالات متحده در سال ۱۹۰۰ پرداخته است داده‌های کمی تحقیق آنها شامل متغیرهایی چون تعداد پلیس و نرخ جرم‌زدایی بوده است.

نوع چهارم: يك کشور، زمان گذشته، داده کیفی. مطالعات کیفی بیسل (۱۹۹۰) درباره «طبقات، فرهنگ» مقایسه میزان فساد در سه شهر ایالات متحده» در دهه ۹۲-۱۸۷۲ مثال بسیار

بسوی یکپارچگی نژادی متحول می‌گردند (فرد ریکسون ۱۹۸۱) و به چه خاطر بخش اعظم جنبشهای سیاسی توده‌ای در ایالات متحده بسوی مباحث برابری و دموکراسی متمایل می‌شود (مک نیل ۱۹۸۸).

تحقیق تاریخی - تطبیقی از این جهت مناسب و با اهمیت است که می‌تواند پیامدهای خاص ناشی از ترکیب عوامل اجتماعی را شفاف بیان کند و یا از آن جهت که قادر است نظامهای اجتماعی مختلف را با یکدیگر مقایسه و وجوه اشتراک جوامع را طرح کند و در نهایت به مطالعه تحولات درازمدت جامعه کمک نماید. محقق تاریخی - تطبیقی می‌تواند نظریه‌ای را در خصوص جوامع مشخص مورد مطالعه وضع کند و فرآیندهای اجتماعی مشابه جوامع را با یکدیگر مقایسه نماید و به مقایسه مفاهیم در بسترهای فرهنگی و زمینه‌های تاریخی مختلف همت گمارد و بعنوان مثال مفهوم تمرکزگرایی قدرت و عدم رضایت سیاسی در دو جامعه اروپایی و آمریکایی را بررسی نماید.

محقق بر اساس مقایسه فوق می‌تواند به کشف رابطه علی میان عدم رضایت سیاسی و تمرکزگرایی قدرت نایل شود و به همان صورت می‌توان در به تصویر کشاندن تأثیر تغییرات درون کشوری در زمانهای متمادی را در رابطه با تمرکزگرایی قدرت و عدم رضایت سیاسی نقش اساسی را ایفا نماید. روش تاریخی و تطبیقی همچنین برای تفسیر مجدد داده‌ها و غربال نمودن تبیینهای قدیمی بعنوان روشی مفید و سودمند نزد محققان، مهم تلقی می‌شود. برای پاسخ به سؤالات متفاوت، شواهد جدیدی یافت و یا شواهدی در جهت‌های مختلفی فراهم می‌گردد. محقق تاریخی - تطبیقی سؤالاتی درباره توضیحات و تبیینهای گذشته مطرح می‌کند و برای راه‌حلهای جدید یافته‌هایی پیدا می‌نماید تا بتواند داده‌های تحقیق مربوط به زمینه‌های تاریخی و فرهنگی را در حال حاضر تفسیر نماید.

تحقیق تاریخی و تطبیقی می‌تواند نقش قابل توجه‌ای در تقویت مفهوم‌سازی و ایجاد نظریه‌های جدید داشته باشد و در خصوص مطالعه حوادث تاریخی و یا محتویات فرهنگی، محقق می‌تواند مفاهیم جدیدی برای رهیافت مورد نظرش تدوین نماید، گرچه به احتمال ضعیف، مفاهیم در زمان

جدول ۱ معرف آن است که در طی ۱۵ سال در مجلات تخصصی جامعه‌شناسی آمریکایی به میزان مقالات تاریخی و تطبیقی افزوده شده است. علاوه بر انتشار متعدد مقالات در مجلات تخصصی، بصورت همزمان در دهه ۸۰ تاکنون مجموعه آثار ارزشمندی مربوط به جامعه‌شناسی تاریخی منتشر گردیده که به برخی موارد مهم اشاره می‌شود: «فرهنگها و جوامع در جهان متحول» (۱۹۹۴) وندلی گریسولد (مباحث تاریخی تطبیقی فرهنگ جوامع حاضر)، «تحقیقات میان کشوری در جامعه‌شناسی» (۱۹۸۹) اثر ملوین کوهن، «روش‌شناسی تطبیقی: نظریه و عمل در تحقیقات اجتماعی بین‌المللی» (۱۹۹۰) ویرایش الس آین، «نظریه و روش در تحقیق تطبیقی» (مقاله) (۱۹۸۳) اثر چارلز راگین و دیوید زارت، «روش تطبیقی» (۱۹۸۷) اثر چارلز راگین. «منظره (دید) و روش در جامعه‌شناسی تاریخی» (۱۹۸۴) اثر ندا اسکاجیل، «پیدایش جامعه‌شناسی تاریخی» (۱۹۹۱) اثر دنیس اسمیت، «مواجهه جامعه‌شناسی با تاریخ» (۱۹۸۱) اثر چارلز تیلی، «جامعه‌شناسی تاریخی» (۱۹۸۳) اثر

فلیپ ابرامز
سؤالات اساسی در تحقیقات تاریخی - تطبیقی (۵) تحقیقات تاریخی - تطبیقی روش مفید و توانمندی برای جهت‌یابی در سؤالات اساسی می‌باشد. چگونه تغییرات اساسی جامعه شکل می‌گیرد؟ روند آتی بنیادین مشترک جوامع چیست؟ به چه علت در حال حاضر، برخی شکل‌بندی‌های اجتماعی در برخی جوامع صورت می‌گیرد و در برخی دیگر از جوامع تحقق نمی‌پذیرد؟ بعنوان مثال تحقیقات تاریخی و تطبیقی در پاسخ به سؤال علت انقلابات اجتماعی، در چین و فرانسه و روسیه بررسی می‌کند (اسکاجیل، ۱۹۷۹) و اینکه چگونه نهادهای اجتماعی اساسی همچون پزشکی در دو کشور مختلف، توسعه تحول می‌یابد (استار، ۱۹۸۲) و همچنین چگونه روابط اجتماعی بنیادین مثل نظام ارزشها در میان کودکان دچار تحول و تغییر می‌شود، (زلیز، ۱۹۸۵) و یا اینکه نژاد چگونه نقشی در خصوص مقایسه نظام طبقاتی مبتنی بر تقسیم کار در جامعه آمریکایی ایفا می‌کند، (ویلسون، ۱۹۷۸) چرا در آفریقای جنوبی نظام نژادی گسترده همچون ایالات متحده

خوبی در این باره می‌باشد. تحقیق پلی درباره «زنان در کلان» (۱۹۹۱) نیز مثال دیگری درباره نوع چهارم است.

نوع پنجم: چند کشور، زمان گذشته داده کیفی. مطالعات بارکی (۱۹۹۱) درباره «زمینه‌های اساسی انقلاب دهقانان در فرانسه و عثمانی در قرن هفدهم» با استفاده از داده‌های کیفی صورت گرفت. مطالعات لاجمن (۱۹۸۹) نیز در خصوص «نخبگان سیاسی فرانسه و انگلستان در قرن شانزدهم و هفدهم» مثال دیگر این حالت است.

نوع هفتم: یک کشور، مقطع زمانی، داده کمی. تحقیق تولنی و بک (۱۹۹۲) تحت عنوان «خشونت نژادی و مهاوت سیاهان در جنوب آمریکا: ۱۹۳۰-۱۹۱۰» که مطالعه نقش مهاجرت در میزان خشونت در دوره‌های زمانی خاص پرداخته است. همان محققان بر مقاله‌ای دیگر (۱۹۹۰) به مطالعه «زمینه‌های قتل در جنوب آمریکا» در مقطع زمانی ۱۹۳۰-۱۸۸۲ پرداخته‌اند.

نوع هشتم: چند کشور، مقطع زمانی، داده‌های کمی. تحقیق برنتین و لی و پاریش (۱۹۹۵) تحت عنوان «اشتغال زنان متأهل در جوامع در حال صنعتی شدن سریع» به بررسی تغییرات ایجاد شده درباره نقش زنان در کره و تایوان در مقطع زمانی بیست ساله ۱۹۹۰-۱۹۷۰ پرداخته‌اند.

نوع نهم: یک کشور، مقطع زمانی، داده کیفی. تحقیق پرشل (۱۹۹۰) تحت عنوان «فولاد و دولت؟ سیاست‌های صنعتی و اطلاعات برنامه‌ریزی تجاری: ۱۹۸۹-۱۹۴۰» به بررسی رابطه متقابل بین صنعت فولاد ایالات متحده و سیاست‌های حکومتی نزدیک به یک دوره ۵۰ ساله مبتنی بر داده‌های کیفی اشاره دارد.

نوع یازدهم: چند کشور، مقطع زمانی و داده‌های کیفی. تحقیقات جان استفنز (۱۹۸۹) معطوف به بررسی شکست و تحول دموکراسی در اروپای غربی بود که درباره هفت کشور در دوره زمانی ۱۹۳۹-۱۸۷۰ صورت گرفته است.

نوع سیزدهم: یک کشور، زمان گذشته نزدیک داده کمی. مطالعه «نظام آموزشی میان مسلمانان و یهودیان در فلسطین اشغالی» مبتنی بر داده‌های کمی در یک کشور خاص توسط شاپیت (۱۹۹۰) صورت گرفته است که به وضعیت آموزشی اقلیت‌ها پرداخته است.

جدول (۲) انواع احتمالی و منطقی تحقیقات تاریخی - تطبیقی (H-C)

عامل تعیین کننده زمان و نوع داده‌ها	عامل تعیین کننده مقایسه		
	یک کشور	چند کشور	کشورهای بیشمار و زیاد
یک زمان خاص در گذشته دور	۱	۲	۳
کمی	۴	۵	۶
دوره‌ای از زمان	۷	۸	۹
کمی	۱۰	۱۱	۱۲
زمان اخیر (گذشته نزدیک)	۱۳	۱۴	۱۵
کمی	۱۶	۱۷	۱۸

سویی نیز توانایی شکل‌بندی نظریاتی در خصوص زندگی اجتماعی را برای محققان فراهم می‌کند.

ملوین کوهن (۱۹۸۷) در این رابطه به بیان انواع چهارگانه تحقیقات تطبیقی می‌پردازد. توجه و گام نخست وی مربوط به «مطالعه موردی تحقیق تطبیقی»^(۷) است که به مقایسه جوامع خاص و یا واحدهای فرهنگی خاصی می‌پردازد البته نه برای ایجاد و رسیدن به اصول کلی تعمیم یافته. لذا در نوع اول، در تحقیق تطبیقی سؤالات فوق بعنوان مثال مطرح می‌شود: چگونه جامعه کانادایی از آمریکایی متفاوت می‌شود؟ تجربه کهنسالان مردم در آلمان شرقی و غربی چگونه می‌باشد؟ نظامهای آموزشی در آمریکا و روسیه چگونه از یکدیگر متمایز می‌گردند؟ این روش در تشخیص عوامل تنوع موارد گوناگون نقش مهمی ایفا می‌کند.

نوع دوم در مورد تحقیقات با محتوای فرهنگی^(۸) می‌باشد که به مطالعه مواردی می‌پردازد که جایگزین برای انواع واحدها یا جوامع می‌باشند. بعنوان مثال تحقیق بوولوی و لوکاج (۱۹۸۵) در مقایسه شرکت ماشینی در ایالات متحده و لهستان متکی بر دو کشور متفاوت است؛ نه به خاطر مقایسه دو کشور با هم بلکه برای مقایسه وجوه تشابه نظام کارخانه‌ای در دو نظام اجتماعی و زمینه فرهنگی سرمایه‌داری و سوسیالیستی. ایالات متحده و لهستان معرف دو نوع خاص از جامعه با زمینه‌های فرهنگی متفاوت می‌باشند و یا مقایسه انقلابات فرانسه و روسیه و چین توسط اسکاچیل (۱۹۷۹) برای آزمون وجه اشتراک فرایندهای اجتماعی است.

شکل سوم از تحقیقات تطبیقی به گونه‌ای است که واحد تحلیل کشور می‌باشد در «تحقیقات میان کشوری»^(۹) محقق به اندازه‌گیری متغیرهای تحقیق به اندازه‌گیری متغیرهای تحقیق میان کشورهای مختلف می‌پردازد.

تحقیق فراکشوری^(۱۰) نوع چهارم تحقیقات تطبیقی است. در این نوع واحد تحقیق چندین کشور می‌باشد بعنوان مثال منطقه‌ای از جهان مثل جهان سوم که تأکید بر روابط میان کشورهای مختلف در درون منطقه خاص می‌باشد. محقق به کشورها نه به عنوان واحدهایی مجزا می‌نگرد بلکه بعنوان بخشهایی از نظام روابط بین‌الملل توجه دارد. تحقیق والرشتاین (۱۹۷۴) درباره توسعه درازمدت نظام جهانی از سال ۱۴۰۰ میلادی تاکنون بهترین مثال تحقیق فوق است که در نهایت موجب طرح نظریه جدیدی در مباحث توسعه تحت عنوان «نظریه نظام جهانی» شده که مدیون تحقیق تاریخی تطبیقی است.

پی‌نوشت:

- 1- Historical - Comparative (H-C)
- 2- Neuman, W. Lawrence, 1995: 382-3
- 3- American Sociological Review (A.S.R)
- 4- American Journal of Sociology (A.J.S)
- 5- Neuman, 1995: 383-4
- 6- Ibid: 402-4
- 7- Case study Comparative Research
- 8- Cultural - Context Research
- 9- Cross- National Research
- 10- Transnational Research

داده‌های جدول با استفاده از منبع - Neuman, Wolaw رence در صفحات ۴۱۵ و ۳۸۵ تهیه شده است.

نوع چهاردهم: چندین کشور، زمان گذشته نزدیک، داده کمی. آریک اولین رایت و دانمون جو (۱۹۹۲) به بررسی مقایسه‌ای الگوهای دوستیابی در میان طبقات اجتماعی مختلف در بین سه کشور ایالات متحده و کانادا و سوئد و مبتنی بر داده‌های پیمایشی انجام شده است.

نوع پانزدهم: کشورهای بیشمار، زمان گذشته نزدیک، داده‌های کمی. بارزترین و شاخصترین تحقیق تاریخی تطبیقی اثر امانوئل والرشتاینی (۱۹۷۴) تحت عنوان «نظام جهانی نوین» می‌باشد علاوه بر آن، دال و ویمبرلی (۱۹۹۰) به مطالعه ۶۳ کشور جهان سنوم درباره رابطه میان وابستگی به خارج و صادرات و تأثیر آنها بر میزان تورم با تکیه بر مطالعه میان کشوری همت گمارده داده‌های کمی در تحقیق او متکی بر بیشترین اطلاعات واقعی دو دهه اخیر می‌باشد.

نوع شانزدهم: یک کشور، زمان گذشته نزدیک، داده کیفی. در این زمینه می‌توان به تحقیق براود نبت (۱۹۸۹) اشاره کرد که به مطالعه «روابط متقابل میان حکومت محلی، تجارت و حکومت ملی» در ایجاد سیاست‌های رشد اقتصادی در کشور ژاپن پرداخته است.

تحقیقات تطبیقی^(۶) توجه اساسی در تحقیقات تطبیقی بر وجوه تشابه و افتراق میان واحدهای تحقیق است و بیشتر بر اصل مقایسه بنا شده است. تحقیق تطبیقی به محقق کمک می‌کند تا جنبه‌های تشخیص و تمایز زندگی اجتماعی را که میان واحدهای مختلف عمومیت دارد بشناسد. اگرچه برخی محققان، توجه به اصول کلی تعمیم یافته میان واحدهای تحقیق دارند. اثبات‌گرایان اگرچه علاقمند به یافتن قوانین کلی یا الگوهای رفتار اجتماعی در جوامع مختلف هستند اما تمایل آنها اساساً مبتنی بر روش تطبیقی نیست.

محققان تطبیقی به آزمون الگوهای مشابه و متفاوتی که میان موارد مختلف صورت می‌پذیرد، توجه دارند و از رابطه مقایسه‌ای الگوهای مشترک و متفاوت به شناختی جامع نایل می‌آیند. شیوه تحقیق تطبیقی در ایجاد پرسشهای جدید و تحریک برای ایجاد نظریه‌های خاص بعنوان نکته اصلی از سوی محققان جلب نظر می‌کند لذا تحقیق تطبیقی توانایی قابل تأملی در طراحی سؤالات جدید جهت ایجاد زمینه‌های پژوهشی برای محققان داشته و از